

Максимова О.О. Формування соціальної компетентності дитини дошкільного віку як запорука її успішної адаптації до навчання в школі / О.О.Максимова // Педагогічна освіта: теорія і практика. Збірник наукових праць / Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка; Інститут педагогіки НАПН України [гол. ред. Лабунець В.М.]. – Вип.20 (1-2016). – Ч.2. – Кам'янець-Подільський, 2016. – С. 229 – 234

E-mail: helen.maks23@mail.ru

УДК 371.011 (07)а

Максимова Олена

MaksimovaOlena

**ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ДИТИНИ
ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ЯК ЗАПОРУКА ЇЇ УСПІШНОЇ АДАПТАЦІЇ ДО
НАВЧАННЯ У ШКОЛІ**

**FORMATION OF SOCIAL COMPETENCE AS A CHILD PRESCHOOL
KEY TO ITS SUCCESSFUL ADAPTATION TO TRAINING AT SCHOOL**

У статті розглядається проблема наступності формування соціальної компетентності дитини між дошкільною та початковою ланками освіти. Аналізуються поняття «компетентність», «компетенція», «соціальна компетентність», окреслюються її структурні елементи, висвітлюються фактори впливу на її формування.

Ключові слова: компетентність, компетенція, соціальна компетентність, структура соціальної компетентності, фактори впливу на її формування.

Однією із найважливіших проблем виховання малюків є їх соціалізація. Цей процес відбувається згідно загальнолюдських цінностей, правил поведінки у людському суспільстві та з урахуванням ментальних особливостей. Найбільше інформації та базових умінь отримує дитина в дошкільні роки. Від того, наскільки вона звикла до спілкування та взаємодії з

ровесниками та дорослими, залежить її адаптація до шкільного життя. Ні для кого не секрет, що діти, які відвідували дитячий навчально-виховний заклад, набагато краще почувають себе у класному колективі, ніж ті, що виховувались вдома, складають «кістяк класу». Вони володіють уміннями домовлятися та спільно діяти, вислухати іншого та допомогти, поділитися і поспівчувати.

Зауважимо, що дошкільне дитинство – це період первинного становлення особистості, під час якого закладається фундамент, який слугуватиме основою для майбутніх виховних впливів і самоактуалізації дитини. Малюкосягає, щосвіт, в якому він живе, наповнений рідними і чужими людьми; поступово приходить до висновку, що з ними треба рахуватися, мирно співіснувати, спілкуватися, вміти домовлятися, взаємодіяти, надавати та отримувати допомогу тощо. Батьки та дошкільні установи здійснюють процес соціалізації (тобто введення в суспільство) дитини, передають досвід різних моделей соціальної поведінки, допомагають сконструювати персональну систему цінностей.

У документах, які скеровують виховний процес у дошкільній ланці (Міжнародна конвенція ООН про права дитини, Закони України "Про освіту", "Про дошкільну освіту", "Про охорону дитинства", Базовий компонент дошкільної освіти України) акцентується увага на формуванні соціальної компетентності дитини, від якої залежить доля самої дитини і, в більш широкому аспекті, суспільства в цілому.

Над проблемою соціалізації дитини працювала низка вчених: Л.Артемова, І.Бех, А.Богущ, Л.Божович, О.Кононко, В.Кузь, Л.Куликова, С.Ладивір, М.Лукашевич, Т.Піроженко, Т.Поніманська, С.Якобсон. Відомі дитячі психологи Л. Виготський, О. Запорожець, В. Котирло визначають методологічні підходи до розв'язання питання формування соціальної компетентності дошкільників. У дослідженнях К. Абромса, М. Єфименка, В. Кузьменко, Є. Раєвської розглядаються форми, методи, технології розвитку соціальної компетентності.

Мета нашої статті полягає в аналізі поняття «соціальна компетентність» по відношенню до дитини дошкільного віку, її складових та розкритті визначальних факторів її формування.

Науковці означають компетенцію як загальну здібність, що ґрунтується на знаннях, досвіді, цінностях, схильностях, які надбані завдяки навчанню (В. Кальней, А.Мудрик, С. Шишов та ін.). Також зустрічаємо таке тлумачення компетенції: це коло питань, у яких хто-небудь достатньо обізнаний, або в яких дана особа має певні повноваження, знання, досвід, або здатність виконувати будь-яке завдання, або робити що-небудь [2]. А.В. Хуторський розглядає дефініцію "компетенція" як сукупність взаємозалежних якостей особистості (знань, умінь, навичок, способів діяльності), що задають певне коло предметів і процесів, необхідних для якісної продуктивної діяльності щодо них [5].

З сукупності компетенцій складається компетентність, під якою, як констатує К.Крутий, частіше за все розуміють інтегральну якість особистості, що виявляється в загальній здатності та готовності її до діяльності, заснованої на знаннях та досвіді, які привласнені в процесі навчання і соціалізації, зорієнтовані на самостійну та успішну участь у діяльності. На думку професора А.М. Богуш, компетентність дошкільника можна окреслити як комплексну характеристику особистості, що вбирає в себе результати попереднього психічного розвитку: знання, вміння, навички, креативність, ініціативність, самостійність, самооцінка, самоконтроль [1].

Завдання вихователів – сформувати у дитини компетентність у різних сферах. Зупинимось на соціальній компетентності дошкільника. Дане поняття (за С. Архиповою, М. Докторович, О. Кононко) розуміється як цілісна динамічна структура, складне, багатокomпонентне, багаторівневе, поліфункціональне утворення, яке має значну кількість дефініцій описового характеру, що різняться за обсягом, складом та структурою. Виявляється соціальна компетентність у спілкуванні, взаєминах та діяльності.

Дослідниця у галузі дошкільної педагогіки Т. Поніманська розглядає соціальну компетентність дитини як відкритість до світу людей, навички соціальної поведінки, готовність до сприймання соціальної інформації, бажання пізнати людей і робити добрі вчинки [4]. На думку Н.Гавриш, соціальна компетентність дитини є інтегральною якістю особистості, що складається з комплексу емоційних, мотиваційних, характерологічних особливостей і виявляється у соціальній активності та гуманістичній спрямованості особистості.

Завдання щодо даного напрямку роботи проголошуються Базовим компонентом дошкільної освіти, Коментарем до нього, де акцентується увага на ідеї розширення світогляду дитини, її соціалізації, формуванні бажання та вміння розширювати свій соціальний досвід.

Зміст компонентів соціальної компетентності охоплює знання як результат духовної та практичної діяльності людей, виражений у системі фактів, уявлень, правил, законів і теорій; уміння належно виконувати певні дії, що здобуваються шляхом багаторазових вправлянь та створення можливостей виконання цих дій не тільки у звичних, а й у змінених умовах; ставлення, тобто стійке емоційне налаштування дитини, яке пов'язане з потребами, мотивами, цінностями та проявляється в поведінці.

Розглянемо фактори, від яких найбільше залежить формування соціальної компетентності дитини дошкільного віку. Її уявлення про соціальний світ формуються на основі знань, які вона отримує. Знання можуть виконувати різні функції:

1. Інформативну - тобто знання несуть в собі інформацію про різні сторони соціальної дійсності. Значення даної функції полягає в тому, що дитина починає орієнтуватися в навколишньому світі.

Інформативність об'єктивна належить знанню, тобто будь-яке знання інформативне. Проте в суб'єктивному сенсі, тобто для кожної окремої людини, поняття інформативності неоднозначне: для одного дане знання є інформативним, а для іншого — ні. Наприклад, для

дитини двох років знання про те, що тварина, яку він бачить в своєму будинку, називається собакою, є інформативним. Для дитини п'яти років ці знання вже не несуть в собі нову інформацію, тобто для неї вони неінформативні.

Це залежить від характеру соціального досвіду індивіда, від того, які знання про явище, що вивчається, вже є у людини, від рівня розвитку пізнавальних інтересів, що створюють ситуацію відвертості до інформації, тобто людина з розвиненими пізнавальними інтересами готова до прийняття нової інформації більшою мірою, ніж дитина з низьким рівнем пізнавальних інтересів. Для кожної людини існують нижчий і вищий поріги інформативності знань. Нижчий поріг — це межа, за якою дитині про предмет або явище все відомо, це свого роду фундамент, на якому починає вишикуватися нове знання. Вищий поріг — це планка, за якою процес пізнання важкий, оскільки знання складні для дитини даного віку. Заважає розумінню низький рівень розвитку психічних процесів або недостатність багажу раніше придбаних знань.

2. Емоціогенна функція. Інформація про соціальну дійсність, про факти, події, явища, як правило, викликає до себе у дитини якесь відношення, зачіпає не лише її розум, але і душу, викликає певні емоції. Маля переживає події, радіє їм або засмучується, дає їм моральну оцінку «добре» або «погано». Переживання інформації, а не лише її засвоєння робить знання значимими для дитини. Вплив на дитину емоціогенної функції виявляється в інтересі до того, що вивчається, у яскравих експресивних реакціях (сміється, плаче), в проханнях багато раз повторювати (читання казки або ін.). Маля наче насолоджується враженнями, що переповнюють його, емоціями. Такий стан надзвичайно важливий для виховання соціальних відчуттів, їх розвитку.

Проте тут, як і в інформативності, є свої кордони, які визначають, наскільки дитина може усвідомлювати і переживати те, що сприймає. Деякі соціальні відчуття повною мірою недоступні дошкільникові (почуття обов'язку, національної гордості, патріотизму та ін.). Не завжди діти можуть

зрозуміти причину засмучення або радості дорослих, тобто вихователю потрібно пам'ятати, що дитина дошкільного віку має в своєму розпорядженні далеко не всю гамму людських відчуттів.

3. Регулювальна функція. Педагогічне завдання полягає також і в тому, щоб знання, що набуваються дітьми, не лежали мертвим вантажем, а активно служили їм у виробленні поглядів, реалізовувалися в їх поведінці, діяльності. Значить, вже у вмісті знань має бути закладена спонукальна сила до здійснення вчинку, дії. Необхідно, щоб знання були «дієво значимими» (Н. Ф. Добринін) для дитини, служили свого роду регулювальником її поведінки і діяльності. Регулятивна функція як би проектує знання на конкретні вчинки і діяльність. Звичайно, не всі знання володіють регуляторною силою. Це залежить і від вмісту знань, і від вікових і індивідуальних особливостей дітей. Одні знання можуть мати прямий вихід на діяльність і взаємини, і тоді вони стають вмістом ігор, малювання, визначають (через засвоєвані етичні норми) характер взаємин дитини з іншими дітьми і дорослими.

Є і такі знання, які не можуть бути перенесені, реалізовані в конкретній діяльності. Вони складають своєрідний багаж, перспективу розвитку (наприклад, знання про героїзм дорослих людей в період воєн).

Ще одним надзвичайно могутнім фактором соціалізації виступає діяльність. Вонає одночасно умовою і засобом, що забезпечує дитині можливість активно пізнавати навколишній світ і самому ставати частиною цього світу; засвоювати знання, виражати своє відношення до засвоєного, набувати практичних навиків взаємодії з навколишнім світом. Оскільки кожен вид діяльності активізує різні сторони особи, то виховуючий ефект досягається при використанні в педагогічному процесі комплексу діяльностей, логічно зв'язаних один з одним (спілкування, наочна діяльність, гра, праця, навчання, художня діяльність тощо).

Розглянемо діяльність як важливу умову залучення дитини до соціальної дійсності. Діяльність, особливо спільна, є свого роду школою

передачі соціального досвіду. Не на словах, а на ділі дитина бачить і розуміє, як взаємодіють між собою люди, які правила і норми роблять цю взаємодію найбільш сприятливою. Дитина має можливість в процесі спільної діяльності з дорослими і однолітками спостерігати за ними в природних умовах. Важливою характеристикою діяльності є і така її особливість: в ній дитина не лише об'єкт виховання, дії. Вона стає суб'єктом цього процесу, здатним активно брати участь як у перетворенні тих предметів, що оточують, так і в самовихованні. Діяльність також забезпечує умови для формування багатьох особових якостей, які і характеризують дитину як істоту вищу, соціальну.

І, нарешті, діяльність служить свого роду школою відчуттів. Дитина вчиться співпереживанню, переживанню, опановує умінням проявляти своє відношення і відобразити його в різних доступних віку формах і продуктах діяльності. Ці об'єктивні характеристики можуть реалізовуватися за певних умов: соціалізації сприяє та діяльність, яка специфічна для дитинства і для кожного періоду розвитку дитини. Так, для маляти першого року життя — це спілкування і наочна діяльність, а для п'ятирічної дитини — гра. Важливою умовою є і те, що діяльність має бути змістовною, тобто її вміст повинен нести дитині якусь розвиваючу інформацію і бути для неї цікавим. Корисна також така діяльність, яка стимулює творчість.

Виокремимо наступні педагогічні завдання, які вирішуються через цілеспрямовану організовану діяльність дітей: 1) закріплення оцінок, що формуються, поглиблення знань, виховання якостей особи; 2) придбання дитиною досвіду життя серед людей — однолітків, дорослих; усвідомлення нею важливості і необхідності оволодіння нормами і правилами взаємодії і діяльності; 3) задоволення прагнення дитини долучитися до способу життя дорослих, до участі в ньому.

З врахуванням названих вище завдань всі види діяльності дитини можна об'єднати в дві групи. До першої групи відносяться ті види діяльності, які дозволяють дитині «входити» в соціальний світ в уявному плані (гра, образотворча діяльність). Вміст і мотив подібної діяльності завжди пов'язані

з реалізацією потреби дитини робити те, що в реальному житті їй недоступно. До другої групи можна віднести ті види діяльності, які дають дитині можливість залучатися до світу людей в реальному плані. Це наочна діяльність, праця, спостереження.

Особливе місце займає спілкування, яке може супроводжувати іншу діяльність або ж виступати окремою діяльністю. Спілкування об'єднує дорослого і дитину, допомагає дорослому передавати маляті соціальний досвід, а дитині — приймати цей досвід, який підноситься їй у полегшеній формі, з врахуванням рівня її розвитку. Спілкування завжди відбувається за умови взаємного бажання спілкуватися, і цей емоційний фон підсилює якість сприйняття. Спілкування здатне задовольнити всілякі потреби дитини: у емоційній близькості з дорослим, в його оцінці, в пізнанні тощо.

У дошкільному віці зароджується учбова діяльність, яка також важлива для пізнання соціального світу. В процесі навчання на заняттях дитина має можливість набувати знань під керівництвом дорослої людини, яка і організовує повідомлення знань, і контролює їх засвоєння дітьми, вносить необхідну корекцію.

Істотне навантаження в соціалізації дитячої особистості припадає на активність самої дитини, коли вона включена в процес власного «соціального будівництва». Процес самопізнання проходить інтенсивно і в певній послідовності: від вивчення себе як істоти фізичної до вивчення себе як істоти соціальної (пізнання і усвідомлення своїх відчуттів, переживань, вчинків, думок). Психологи відзначають, що уже у ранньому віці діти виявляють цікавість до себе, свого тіла, своїх рухів, свого зовнішнього вигляду і так далі. Для ефективності процесу соціалізації важливо, щоб дитина навчилася усвідомлювати свою приналежність до людського роду, щоб вона не лише дізнавалася про себе, але і вчилася управляти своїм тілом, своїми відчуттями, своїми вчинками.

Вміст роботи з дітьми, направленої на виховання інтересу до себе і «допомозі» собі у власній соціалізації, можна об'єднати в декілька груп:

організм людини; відчуття, думки, уміння, вчинки; місце серед інших людей. Все це разом і допоможе дитині скласти уявлення про себе як про людину. Така робота повинна здійснюватися в більшості випадків в повсякденному житті, в процесі спостережень, педагогічних ситуацій, у вільній самостійній діяльності, як окремі завдання на заняттях образотворчою діяльністю, музичних, фізкультурних, по ознайомленню з навколишнім тощо.

Таким чином, соціальну компетентність ми означаємо як відповідну інтеграцію знань, умінь і ставлень, які планомірно, цілеспрямовано та систематично розвиваються під час виховання та навчання, що забезпечує оптимальну адаптацію дитини до школи, а також виокремлюємо такі її компоненти, як знання, уміння відповідно до ситуації діяти та ставлення до інших. Щоб у дитини в дошкільному віці формувалась соціальна компетентність на високому рівні, що дозволить їй бути повноцінним затребуваним членом суспільства та безболісно ступити на новий ступінь освіти, потрібно враховувати і спеціально організовувати вплив таких факторів, як знання, різні види діяльності, в які включається дитина, самопізнання. Щодо окресленої проблеми перспективними, на наш погляд, є такі напрями дослідження, як виявлення впливу батьківського ставлення на рівень розвитку соціальної компетентності у дітей, а також підготовка майбутніх вихователів до здійснення цілеспрямованої роботи щодо введення дошкільника у соціум.

Список використаних джерел

1. Діти і соціум: Особливості соціалізації дітей дошкільного та молодшого шкільного віку: монографія / Богуш А. М., Варяниця Л. О., Гавриш Н. В. та ін. ; за заг. ред. Гавриш Н. В. - Луганськ : Альма-матер, 2006. –368 с.
2. Краткий психологический словарь / Под общ.ред. А.В. Петровского, М.Г. Ярошевского. – М.: Политиздат, 1985. – С. 34-45.
3. Поніманська Т.І. Основи дошкільної педагогіки : навч. посібник / Т.І.Поніманська. – К.: Абрис, 1998. – 448 с.

4. Лукашевич М.П. Соціалізація. Виховні механізми і технології : навч.-метод. посібник / М. П. Лукашевич. - К. : ІЗМН, 1998. –112 с.

5. Хуторской А.В. Современная дидактика / А.В.Хуторской. – СПб.: Питер, 2001. – 544 с.

The problem of formation of social competence of the child as the main condition for successful adaptation to preschool primary school is analyzed. The concepts of "competence" (a comprehensive description of the individual that incorporates the results of previous mental development: knowledge, skills, creativity, initiative, independence, self-esteem, self-control), "competence" (general capability based on knowledge, experience, values, aptitudes that heritage through training), "social competence" (quality integrated personality, consisting of a complex emotional, motivational, and traits manifested in its social activity and humanistic orientation). Outlines the structural elements of social competence, including knowledge as a result of spiritual and practical activity, expressed in a system of facts, concepts, rules, laws and theories; ability to properly perform certain actions acquired by multiple trials and opportunities these steps not only familiar, but in changed conditions; attitude that is stable emotional setting of the child, which is associated with the needs, motives, values and manifested in behavior. Highlights factors influence the formation of specified quality, important among which include the knowledge that carry information about different aspects of social reality (information function), causing emotions in children (emotiogenic function), have persuasive force to implement the act, action (adjusting function). Activity as a factor of socialization is both a prerequisite and means of ensuring the child to actively learn the world and itself become a part of it (communication, visual activity, play, work, education, artistic activities, etc.), is a school of feelings. A special role belong to the game that allows you to try different social roles, correct personality traits. An equally important factor in the socialization of children's personality is an activity the child, resulting in it being physical self from the study itself as a social being acquired management skills and their bodies, their feelings, their actions.

Keywords: competence, social competence, social competence structure, factors influencing its formation.